

1.01
Prejeto 25. 3. 2002

UDK 338(091)(4)

Dušan Nečak*

Vloga ekonomskih procesov v evropskih integracijah in dezintegracijah

IZVLEČEK

V razpravi avtor obravnava genezo ekonomskih in političnih integracij v Evropi po drugi svetovni vojni. Po pojasnitvi izhodiščnih razmer in razlogov preide na obravnavo konkretnih oblik povezovanja v evropskih okvirih, s posebnim poudarkom na ekonomskih in socialnih vidikih.

Ključne besede: integracije, dezintegracije, gospodarstvo, Evropa, Evropska skupnost

ABSTRACT

THE ROLE OF ECONOMIC PROCESSES IN EUROPEAN INTEGRATIONS AND DISINTEGRATIONS

The paper deals with a genesis of economic and political integrations after the second world war. After explaining the original situation and reasons, the author deals with some concrete examples of European integrations, with a special emphasis on economic and social aspects.

Key words: integrations, disintegrations, economy, Europe, European Community

Poleg političnih, dinastičnih, verskih, etničnih in kulturno-civilizacijskih sodijo ekonomski ali gospodarski razlogi med najpomembnejše integracijske in dezintegracijske silnice pri združevanju ali razdruževanju ožjih (države) in širših območij (regije). Lahko celo trdim, da so prav gospodarski razlogi v podstati vseh prej naštetih. Na drugi strani pa so prav gospodarske vezi tiste, ki tudi brez političnega hotenja in formalno pravnega okvira najbolj trdno, enostavno in fleksibilno povezujejo države in ljudi, njih pomanjkanje pa deluje dezintegrativno.

* Dr. redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, e-mail: dusan.necak@guest.arnes.si

V Evropi poznamo poskuse praviloma nasilnega združevanja držav, vsaj od časov Napoleonovih vojn na prelomu 18. in 19. stoletja, svoj vrhunec pa doživijo z nacistično agresivno ideologijo, ki je temeljila na večvrednosti t. i. arijske rase in je zanjo zahtevala gospodarske resurse manjvrednih. Zadnja etapa takega "združevanja" naj bi bila obnova "Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti". Sem lahko uvrstimo tudi fašistično idejo o obnovi antičnega Rimskega imperija. Jasno je, da so vsi poskusi, ki so temeljili na nasilju, propadli in niso privedli do trajnejšega političnega in z njim gospodarskega združevanja.

To pa seveda ne pomeni, da Evropa v dvajsetem stoletju ne bila na neki način tudi gospodarsko, neformalno povezana. Še v času okoli preloma stoletja ni bilo nikakršnih problemov s pretokom oseb in denarja. Države v Evropi so se zavedale pomena gospodarskega povezovanja. Znotraj Evrope je bilo mogoče potovati brez potnega lista. Kljub političnim napetostim in celo sovražnostim so evropske države uspele ustvariti nekaj takega kot je skupni trg, vsaj na področju trgovine in financ. Zlat denar je bil enoten. Srednjeevropski poslovneži so z lahkoto investirali na londonski borzi, v italijanski sladkorni industriji ali v romunska naftna polja. Določena izjema je bila le Anglija, ker so ji bila povezovanja znotraj kolonialnega imperija pomembnejša od tistih na kontinentu.¹

V času med obema vojnama se je položaj že bistveno spremenil. Versajska Evropa, ki je temeljila na razpadu velikih večnacionalnih imperijev in na nastanku novih nacionalnih držav, je bila v prvih letih po vojni gospodarsko močno na tleh. Kazalo je, da bo to dovolj velik razlog za vsaj ohlapno povezovanje na gospodarskih osnovah, saj je bilo prav slabo gospodarsko stanje povod za Evropo povezujoči predlog dveh najpomembnejših vodij evropskih diplomacij, francoskega zunanjega ministra Aristida Brianda in njegovega nemškega kolega Gustava Stresemanna. Leta 1929 sta na skupščini Društva narodov namreč predlagala ustanovitev neke vrste Evropske unije. Njena naloga naj bi bila, ne samo tesno politično sodelovanje evropskih suverenih držav, temveč tudi krepitev njihovih gospodarstev.² Ideja evropskega združevanja pa je še starejša, čeprav njeni nosilci niso storili nič konkretnega za njeno uresničitev. Spet je bila domovina ideje Francija, kjer jo je razdelal dobrih pet let pred Briandom in Stresemannom francoski premier Edouard Herriot, ko je v nekem govoru pozival k ustanovitvi Združenih držav Evrope. Realizator ideje je bil že omenjeni Briand, čeprav so ga vodili v prvi vrsti politični cilji. Prvi korak k uresničevanju ideje je bil bile Locarnski pakt/Locarnske pogodbe (5.-16. 10. 1925), s katerim sta hoteli Francija in Velika Britanija (t. i. *appeasement-politics*) znova integrirati Nemčijo v evropsko skupnost in jo odvrniti od revizionizma. S to pogodbo in s pogodbama iz Londona 1924 in iz Lausanne 1932 so Nemčiji črtali reparacije in jo želeli z gospodarskimi argumenti prepričati v potrebnost evropskega sodelovanja. Aristid Briand je šel še dlje in je 1. maja 1930 v memorandumu predstavil idejo o Evropski uniji, kar štejemo za prvo uradno izraženo podporo ideji evropskega

¹ Nathan Schur, Kurze Geschichte des 20. Jahrhunderts. Bastei/Lubbe, Bergisch Gladbach, 1994, str. 12 ff.

² Ta ideja ima tudi svojo predzgodovino. Več o tem v knjigi Metke Arah, Evropska Unija, Vizija političnega združevanja. Ljubljana, 1995, str. 53 ff.

integriranja.³

Toda v prebujenem nacionalizmu evropskih držav ni bilo mesta za široko povezovanje, četudi bi prineslo gospodarski napredek in prispevalo k večjemu blagostanju prebivalstva. S prihodom nacizma na oblast je bila ideja v naprej obsojena na propad. Na drugi strani pa ideja ni mogla roditi sadov tudi zaradi tega, ker so se evropske države počutile politično močne, kljub težavam, povzročenim z obema povojnima gospodarskima krizama. Zaradi ameriške politike "splendid isolation" in zaradi gospodarsko in politično še ne dokončno razvitih držav z daljnega vzhoda, zlasti Japonske, se je Evropa počutila in je tudi v resnici bila "središče sveta", Velika Britanija in Francija pa njeni vladarici.

Druga svetovna vojna je sliko Evrope bistveno spremenila. Ob vojaško porazenih nacizmu in fašizmu, ob tako rekoč porušeni večini evropskih držav je Evropa gospodarsko in politično "prešla zenit svoje pomembnosti". Težišče politične moči se je že v času vojne preneslo na ZDA in ZSSR, po vojni pa sta ti dve državi postali edini resnični velesili, brez katerih si ni bilo mogoče predstavljati rešitve nobenega svetovnega problema. Zahodna Evropa je postala ekonomsko odvisna predvsem od ZDA, vzhodna pa od ZSSR. Kot argument zato navedimo dejstvo, da so bile evropske države med obema vojnama v ZDA zadolžene za okoli 4 milijarde dolarjev, po vojni pa že za kar 11,5 milijarde dolarjev. Za ZSSR takega podatka nimam.

Zato ni čudno, da se že v času vojne, še bolj pa takoj po njej, začenjajo oblikovati ideje o potrebi evropske povezanosti, v katerih so ekonomski razlogi vsaj toliko poudarjeni kot politični. Že v času vojne najdemo v federativnih načrtih odporniških gibanj v Evropi pred političnimi argumenti za združitev evropskih držav tudi gospodarske, kot na primer⁴:

- nova Evropa mora temeljiti na ohlapnih povezavah, predvsem na področju gospodarstva in mednarodne delitve dela;
- novo ustanovljena Skupnost evropskih držav mora imeti pravico izdajanja skupnega denarja, ukinitve carinskih ovir, oblikovanje skupne zunanje politike...;
- Evropa ne bi smela pripadati Američanom; mora biti dovolj močna, da ne bi postala območje vpliva druge velike države.

Te in podobne ideje so po vojni prišle, ponekod bolj ponekod manj, v opreko z ameriško vizijo evropskega povezovanja, ki pa je domala v celoti slonela na usmeritvah ameriškega gospodarstva na odpirajoči se evropskih trg. Prav gospodarski interes je bil glavni razlog za to, da so se ZDA lotile oblikovanja načrta za obnovo porušene Evrope. Načrt je znan pod imenom Marshallov načrt. Potem ko je ZSSR odklonila sodelovanje v njem, ga je oblikoval ameriški zunanji minister v soglasju s predsednikom ZDA Harryem Trumanom (ERP - European Recovery Program). V predavanju na harvardski univerzi 5. junija 1947, kjer ga je prvič predstavil, je poudarjal, da gre za načrt, ki naj poenoti Evropo, zlasti tako, da bi Evropa postala močnejši trgovinski partner ZDA - beri dober trg zanjo. Seveda je bil načrt nekakšen gospodarski podaljšek prve protikomunistične t. i. Trumanove doktrine.

³ Svetovna zgodovina, Ljubljana, 1979, str. 553 ff; Geiss Imanuel, Geschichte griffbereit, Personen RO RO RO, Reinbeck bei Hamburg, 1981, str. 244; Ibid., Begriffe, Reinbeck bei Hamburg, 1983, str. 623; Arah, nav. delo, str. 53.

⁴ Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940-1945. München, 1968; Arah, nav. delo, str. 54 ff; Natalija Kovač, Problematika širitve Evropske skupnosti v 80. letih 20. stoletja. Diplomaska naloga na Oddelku za zgodovino FF. Ljubljana 2001 (mentor red. prof. dr. Dušan Nečak).

Ker so ZSSR in druge države vzhodnega bloka pomoč odklonile, je Marshallov načrt, razdeljenih je bilo okoli 13 milijard dolarjev, močno okreplil povezovanje zahodno evropskih držav. Največ tega denarja sta dobili Zvezna republika Nemčija (prejela je precej nepovratnih sredstev) in Velika Britanija. Zato se mora Zahodna Nemčija prav denarju iz Marshallovega načrta zahvaliti za svoj t. i. "gospodarski čudež", Velika Britanija pa za saniranje svojega opešanega gospodarstva. Tudi ta načrt je prispeval k integraciji (zahodne) Evrope, v njem pa naj bi bila skrita ideja nekakšne "nacionalne Evrope". ZSSR in njen blok sta ga odklonili predvsem zaradi prepričanja, da je "pravo" bistvo načrta gospodarska in zatem politična odvisnost evropskih držav od ZDA.⁵

Gospodarska izčrpanost je nesporno silila evropske države k povezovanju, četudi pod ameriško prevlado. Že kmalu po vojni je Winston Churchill poskušal obuditi idejo o združenih državah Evrope, vendar brez uspeha. Staro idejo o predvojni Panevropi, oziroma o obnovi "evropske družine", je obnovil v znanem govoru na žüriški univerzi 19. septembra 1946. Nadnacionalna Evropa naj bi po njegovi zamisli zapolnila "prazen prostor", ki je nastal po velikem prodoru ZSSR proti zahodu.⁶ Po vojni so se bile vsaj nekatere evropske države pripravljene odpovedati delu svoje suverenosti v imenu učinkovitejšega gospodarskega razvoja in se mednarodno povezovati. Že konec štiridesetih let zato začenjajo nastajati mednarodna povezovanja in številne organizacije, ki jih glede na cilj in način sodelovanja, lahko razdelimo v tri skupine:

Transatlantske organizacije, ki so Evropo povezale z ZDA. Prva je bila ustanovljena 16. 4. 1948 Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje (Organisation for European Economic Cooperation - OEEC). Ta se je leta 1960 preimenovala v Organizacijo za gospodarsko sodelovanje in razvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD). Vojaški del povezovanja tvorijo 17. 3. 1948 ustanovljena Zahodna unija (Western Union - WU), ki se je leta 1954 preimenovala v Zahodnoevropsko unijo (Western European Union - WEU) in Severnoatlantska zveza (North Atlantic Treaty Organisation - NATO), ustanovljena 4. 4. 1949.

Organizacije, ki so želele pritegniti čim večji krog držav, ki se niso želele odreči delu suverenosti (npr. nevtralne države). Te so 5. 5. 1949 ustanovile Svet Evrope, kjer se odloča s soglasjem.

Organizacije, ki so se razvijale v smer Evropskih skupnosti

Prvi realni začetek skupne gospodarske in politične obnove v Evropi predstavlja načrt francoskega zunanjega ministra Roberta Schumana (Schumanov načrt). Po tem načrtu naj bi se združila vsa nemška in francoska proizvodnja premoga in jekla pod "visoko oblastjo", odpravljene naj bi bile vse trgovinske ovire in ustvarjen bi bil skupni trg. To je bila prva stopnja gospodarskega razvoja evropske federacije. Eni so načrt pozdravili, drugi močno kritizirali, vendar v začetku junija 1950 je k načrtu pristopilo 6 držav - Beneluks, Italija, Francija in zaenkrat le pridružena Zvezna republika Nemčija. Velika Britanija je z njim le

⁵ Metod Mikuž, Svet po vojni. Ljubljana, 1983, str. 14.

⁶ Ravno tam. Več o tem v njegovih govorih v Fultunu 5. 3. 1946 in new Yorku 16. 3. 1946.

simpatizirala. Tako je 18. aprila 1951 s podpisom t.i. Pariške pogodbe nastala Evropska skupnost za premog in jeklo (European Coal and Steel Community - ECSC/ESPJ). Vsaka od članic je odstopila vrhovni oblasti skupnosti nekaj svoje suverenosti, le Winston Churchill v to

ni hotel privoliti, kar je še dolgo v šestdeseta leta povzročalo težave evropskim integracijskim gibanjem.⁷

Po težavah v zahodni Evropi zaradi različnih (Francija) pogledov na ustanovitev Evropske obrambne skupnosti se šele sredi petdesetih let spet obnovi misel o še tesnejšem gospodarskem povezovanju. Nizozemski zunanji minister Johan Beijen je leta 1955 oživil integracijska prizadevanja s predlogom za ustanovitev carinske unije za celo vrsto novih gospodarskih panog. Njegova ideja se je, po vrsti pogovorov, uresničila 25. marca 1957 s podpisom t. i. Rimske pogodbe, s katero sta bili ustanovljeni Evropska gospodarska skupnost (European Economic Community - EEC/EGS) in Evropska skupnost za jedrsko energijo (EURATOM/ESJE). S pogodbo z dne 8. aprila 1965 je gospodarska povezanost v (zahodni) Evropi postala trdnejša. Izvršilne organe vseh treh skupnosti so združili v enoten Svet in enotno Komisijo Evropskih skupnosti, kar velja za prvi korak pri združevanju treh evropskih skupnosti v enotno Evropsko skupnost.⁸

Velika Britanija se je še dolgo po vojni držala svojih načel o ne-odtujitvi niti dela suverenosti skupnim ciljem. Skupaj s še nekaterimi državami je v takem združevanju videla preveliko nevarnost za svojo suverenost. Želela je oblikovati prosto trgovinski prostor, ki ne bi pomenil zmanjšanja suverenosti držav članic. Tako je 21. julija 1959 kot nekakšna protiutež EGS nastalo Evropsko združenje za prosto trgovino (European Free Trade Association - EFTA). Toda kmalu so tako Velika Britanija kot nekatere druge države v EFTA in zunaj nje (Danska, Norveška, Irska) spoznale, da takšna oblika sodelovanja ne more izpolniti njihovih pričakovanj po gospodarskem sodelovanju.⁹ Posebej za Veliko Britanijo se je začela trnova pot do ustanovitve Evropske unije s podpisom Svečane deklaracije o Evropski uniji, 19. junija 1983.¹⁰ To pa je že druga zgodba in tudi taka, ki presega okvire tega kratkega prispevka na naslovno temo.

Ob tem pa ne smemo pozabiti, da združevanje v Evropi po drugi svetovni vojni ni potekalo samo na njeni zahodni polovici. V skladu z bipolarnostjo povojnega sveta in zakonitostmi hladne vojne se je tudi zaradi gospodarskih razlogov povezoval tisti del Evrope, ki je bil pod sovjetskim vplivom. Že januarja 1949 je tako ustanovljen Svet za vzajemno gospodarsko pomoč (SEV, COMECON) in leta 1955 vojaški Varšavski pakt. Članice so želele postaviti z obema organizacijama temelj t. i. skupnosti socialističnih držav. Kot protiutež zahodnoevropskemu združevanju so iskale oblike vsebinskega in vzajemno koristnega gospodarskega, političnega in vojaškega skupnega delovanja. Toda SEV ni nikoli delovala kot mednarodna organizacija, temveč so bili dvostranski odnosi med ZSSR in drugimi državami poglavitni element skupnega delovanja. ZSSR je bila v teh odnosih nesporen hegemon in tvorec teorije in prakse t. i. "zlate enotnosti". V njih so bili

⁷ Mikuž, nav. delo, str. 20; Kovač, nav. delo, str. 8.

⁸ Kovač, nav. delo, str. 8-15.

⁹ Ravno tam.

¹⁰ Nikolas Moussis, Evropska unija - pravo, ekonomija, politika. Ljubljana, 1999.

ne samo politični, temveč tudi gospodarski parametri sodelovanja podrejeni sovjetskim zahtevam in potrebam.¹¹

Če so bili ekonomski razlogi v procesih integracije in dezintegracije v Evropi v zgodovini pomemben, a vendar samo eden od razlogov zanje, pa po propadu

komunističnih držav in koncu bipolarne razdelitve sveta v teh procesih zagotovo prevladujejo. Gospodarska prevlada je danes pomembnejša od politične in vojaške. Gospodarska moč pa je bila vedno temelj obema. Dobiček je ostal glavno gibalno integracijskih in morda še bolj dezintegracijskih procesov, posebej tistih v zadnjih desetih letih na tleh nekdanje Jugoslavije.

Dušan Nečak

THE ROLE OF ECONOMIC PROCESSES IN EUROPEAN INTEGRATIONS AND
DISINTEGRATIONS

S u m m a r y

Because of the changed economic and political conditions after the second world war, intensive integration processes have taken place in Europe. Some European countries were prepared to give up part of their sovereignty in the name of more efficient economic development and have thus decided for international integrations. As early as in the late forties, numerous international integrations and organisations emerged, which can be - according to their goals and methods of cooperation - divided into three groups: transatlantic organisations, connecting Europe mostly with the USA (OEEC/OECD, Western Union and NATO); organisations comprising a wider circle of countries, in particular those not ready to give up part of their sovereignty, e.g. neutral countries (Council of Europe); and organisations which evolved into the European Communities. In history, economic reasons used to be an important but not the only reason behind the processes of integration and disintegration in Europe, but after the break-up of communist states and the end of bi-polar division of the world, these reasons have taken on a predominant role. Today, economic predominance is more important than political or military ones, and also the latter two have always rested on economic power. Profits remain the main driving force of integration and disintegration processes, especially those underway over the last 10 years on the territory of the former Yugoslavia.

¹¹ Svetovna zgodovina, str. 636, 657-658.